

Kap. 6. Staten utreder journalistutbildningen

Skall all respekt för den långa vägens representanter trampas ner och skall det inte bli någon plats för folk av vår ått i journalisternas led i framtiden?¹

Innehåll

Utbildningsexplosionen – ökat tillträde och krav på nytta möter klassisk bildning

Humanistöverskottet

Den långa väntan

KNUFF-kommittén

Journalistutbildning för humanister

KNUFF: s förslag

Reaktioner på Publicistklubben

Från förslag till beslut

Interimsstyrelsen för journalistinstitutet

Journalistinstitutet förstatligas

Hur reklamutbildning blev en utbildning för konsumentjournalister

Sammanfattande analys

Under 1950-talet hade det kommit propåer såväl från Stockholms högskola som från de tre pressorganisationerna om att staten borde utreda möjligheten att inrätta en journalistutbildning. Det kom dock att dröja ända tills 1960 innan något skedde. I detta kapitel ska statens första utredningsinsats och dess konsekvenser beskrivas och analyseras. Centrala frågor är: Vilka effekter fick statens engagemang i frågan? Finns det någon förklaring till den väntetid som uppstod från 1953, när ett löfte om att utreda frågan gavs, till 1960 då en första statlig kommitté tillsattes? Vilka aktörer var inblandade i utredningen och hur positionerade de sig? Varför ansågs det viktigt att fler journalister skulle ha en akademisk utbildning? Hur positionerade sig de två fälten Akademien och Pressen? Vilka problem ansåg ecklesiastikdepartementet respektive den statliga utredningen att en utbildning av journalister skulle lösa? Var pressens krav på oberoende ett hinder för statens engagemang?

¹ Ingemar Berglund, "Goda journalister utan några betyg", *Journalisten* 1962:1

Utbildningsexpansion – ökat tillträde och krav på nytta möter klassisk bildning

Fram till 1950-talet hade den akademiska utbildningen i Sverige varit ett system för att reproducera en liten elit. Rekryteringsbasen var bredare än i många andra europeiska länder men dominerades ändå av män från övre samhällsklasser och från bättre bemedlade bondehem.

Utbildningskapaciteten var liten, i den lilla socialiserande miljön kittades en akademisk elit samman. Studenterna var som en egen avskild sammanslutning, del av den akademiska republiken. Avståndet mellan akademiker och resten av befolkning var stort. Den akademiska utbildningen var ämnesinriktad. Den var i generell mening yrkesförberedande, främst för lärare, präster och för positioner inom statsförvaltningen. Den specifikt yrkesinriktade högre utbildningen drevs av privata och statliga aktörer, samt av olika branschorganisationer.²

Efter andra världskriget ökade den politiska styrningen av universitetsvärlden. Politiska mål genomfördes även när detta gick emot universitetens vilja. Den akademiska republiken började bli ansatt.³

Den unge socialdemokratiska statsvetaren Ragnar Edenman tillträdde 1950 som statssekreterare vid ecklesiastikdepartementet och 1957 blev han ecklesiastikminister. Han kom att bli en samlande kraft som engagerade en ny kader av medarbetare på departementet. Dessa hade en bakgrund inom studentkårerna och ofta med en samhällsvetenskaplig bakgrund, vilket bröt mot den tidigare tjänstemannastaben av jurister där många dessutom var adelsmän och reservofficerare. Med Ragnar Edenman inleddes en dynamisk och intensiv period med att reformera de högre utbildningarna i Sverige. Det infördes statsstipendier för att mindre bemedlade, den grupp som kom att kallas begåvningsreserven, skulle få möjlighet att studera. Högre utbildning skulle bli tillgänglig för fler. I samhället uppmärksammades också det framtida behovet av utbildad arbetskraft. Under denna period avlöste universitetsutredningarna varandra: Universitetsutredningen 1955, U 55, följdes av U 63 och så småningom av U 68.⁴

Universitetsutredningen 1955 hade som målsättning att analysera förhållandena mellan högre utbildning och samhällets ekonomiska, sociala och kulturella utveckling. En kraftig ökning av den högre utbildningen förespråkades, dels för att möta behoven på arbetsmarknaden och dels för att den

² Bo Lindensjö, *Problem och handlingslinjer i sextiotalets universitets- och högskolepolitik. En studie i offentlig reformstrategi* (Stockholm 1977) s. 4. Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008

³ Göran Blomqvist, *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schück* (Lund 1992) s. 417

⁴ Benkt Konnander (red.), *Rapport från Edenmans departement. Utbildningspolitiken i ecklesiastikdepartementet 1957-67* (Stockholm 2002) s. 1-8, s. 98-103. Denna rapport är en av tre som har utarbetats i samarbete med Samtidshistoriska institutet av en projektgrupp bestående av fem tidigare tjänstemän på ecklesiastikdepartementet: Nils-Otto Witting, Jan Stjernstedt, Gunnar Wennström, Allan Johansson och Benkt Konnander. Benkt Konnander är dessutom särskilt intervjuad den 29/5 2008. Han är en värdefull källa med en god överblick eftersom han under sin verksamma tid förde dagliga noteringar och han har dessutom ett omvittnat gott minne. Som tjänsteman kom han att hantera frågor rörande journalistutbildning under det tidiga 1960-talet. Det framkommer vissa källkritiska problem då en person som har varit en aktör i det historiska förlopp som skildras, blir intervjuad och får lämna sina utsagor så långt i efterhand. För att balansera hans dominans över historieskrivningen av det förlopp han själv var aktör i har jag i möjligaste mån försökt belägga information från hans intervju med andra källor. En liknande problematik rör i viss grad även Mac Murray som behandlar ett förlopp som han själv deltog i som tjänsteman vid ecklesiastikdepartementet., detta i avhandlingen *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933-1985* (Göteborg 1988).

högre utbildningen skulle kunna bli klassutjämnande. Den utbildningspolitik som utformades verkade därmed i två riktningar. Antalet studieplatser skulle öka på tekniska, ekonomiska, medicinska och andra yrkesförberedande utbildningar inom universiteten. Dessa utbildningar var dimensionerade för arbetsmarknadens förväntade behov och det fanns en spärr för antalet studieplatser. Den andra riktningen var utbildningar vid de fria fakulteterna. Dessa skulle svara mot studenternas önskemål och intagningen var fri.⁵

Humanistöverskottet

Efterkrigstidens reformer inom skolväsendet ledde till att fler gick gymnasiet. Detta var en del av den ökande välfärden då ”allt fler arbetares och studenters barn har fått möjlighet att ta studenten”, som det uttrycktes i en artikel i *Tiden*.⁶ Tre fjärdedelar av alla studenter gick sedan vidare till högre utbildningar. År 1950 fanns 16 600 studerande vid universitet och högskolor, 1960 hade antalet stigit till 36 200 studerande. Den stora expansionen skedde fram till 1970 då antalet studerande var 127 400.⁷ Tillströmningen av studenter ledde till att de filosofiska fakulteterna som hade fri intagning expanderade kraftigt, ökningen var särskilt stor inom humanistiska ämnen. Detta kom att kallas för humanistöverskottet och framställdes som ett problem, både vad det gällde att upprätthålla en god undervisning för så många studerande samt vad samhället skulle ha för nytta av denna humanistansamling.⁸

Det fanns en diskussion om nödvändigheten av att införa intagningsspärrar för humanistiska ämnen. Detta ansågs dock politiskt omöjligt att genomföra med tanke på det ”allmänna motståndet häremot”.⁹ De fria fakulteterna var universitetens grund. Ragnar Edenman anslöt sig till synsättet att varje begåvad ungdom hade rätt att skaffa sig en utbildning. Det var också från en klassutjämnande aspekt svårt att föreslå spärrar eftersom en förhållandevis stor andel studenter från lägre samhällsklasser fick sin utbildning vid de fria fakulteterna. Frågan vad dessa studerande skulle arbeta med i framtiden kvarstod och att försöka få ut detta överskott av humanister på arbetsmarknaden var en viktig fråga.¹⁰

⁵ Bo Lindensjö, *Problem och handlingslinjer i sextiotalets universitets- och högskolepolitik. En studie i offentlig reformstrategi* (Stockholm 1977) s.5, s. 9-17. Den akademiska utbildningen bestod av två delar. De fria öppnade fakulteterna var teologi, humaniora, samhällsvetenskap, juridik, matematik och naturvetenskap. Den andra spärrade delen av akademisk utbildning bestod bland annat av medicin, odontologi, teknik, handel, skogsbruk och jordbruk. De spärrade utbildningarna krävde utöver studentexamen även vissa betyg eller test för inträde. Se Eskil Ekstedt, *Utbildningsexpansion. En studie över den högre utbildningens expansion och ekonomins strukturella omvandling i Sverige under efterkrigstiden* (Uppsala 1976) s. 43

⁶ Sven Moberg, ”Utbyggnad av universitet och högskolor”, *Tiden* 1962:10 Statistiken hämtad från: Protokoll 4/11 1960, bilaga 2, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1

⁷ Gunnar Richardson, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu* (Lund 2004) s. 248, Anders Nilsson, *Studiefinansiering och social rekrytering till högre utbildning 1920-1976* (Lund 1984) s. 89.

⁸ Benkt Konnander (red.), *Rapport från Edenmans departement. Universitetspolitiken i ecklesiastikdepartementet 1957-67* (Stockholm 2002) s. 46f. Humanistöverskottet diskuterades mycket av studentpressen, se exempelvis ”Humanisterna slår larm”, ”Professor till kungs”, ”Protest till statsmakterna mot humanistnedrustningen”, ”Humanistprofessor talar ut”, ”Humanistöverskottet överdrivet” i *Gaudeamus* 1962:10,.

⁹ Prop. 1962:59, s. 4, se även Sven Moberg, ”Utbyggnad av universitet och högskolor”, *Tiden* 1962:10

¹⁰ Intervju med Benkt Konnander 29/5-08, Bo Lindensjö, *Problem och handlingslinjer i sextiotalets universitets- och högskolepolitik. En studie i offentlig reformstrategi* (Stockholm 1977) s. 17ff, s. 23f

Intressant i sammanhanget är att en oro för ett överskott av akademiker även tidigare hade beskrivits som ett problem. Från 1700-talet och framåt återkom krav på att akademisk bildning skulle göras nyttig och mer yrkesinriktad. En ängslan för överproduktion av akademiker fanns i den svenska debatten på 1930-talet då man också utredde tillströmningen till de intellektuella yrkena.¹¹ Jag återkommer till hur denna problematik kan tolkas.

I diskussionen om humanistöverskottet i slutet av 1950-talet fanns en bakomliggande kritik mot att universitetens struktur inte var anpassad efter samtidens behov. Utvecklingen kan tolkas som att den klassiska bildningen på universiteten började trängas undan av växande behov av instrumentell utbildning för specifika yrkesområden. Många nya yrkesområden utkristalliserades vid denna tid, en differentiering av arbetsmarknaden krävde i sin tur en differentiering av den högre utbildningen. Universiteten var svåra att förändra och levde kvar i sin klassiska uppgift– att ge en generell bred bildning. Tillströmningen till universiteten bidrog till att många studenter hamnade i den utbildningsväg som stod öppen för dem på de ospärrade utbildningarna vid de fria fakulteterna. Det innebar att de fick en humanistisk utbildning som mer var resultat av universitetens tradition än av de behov arbetsmarknaden hade. Studenterna reagerade på detta. Sveriges förenade studentkårer krävde en bättre anpassning av den akademiska utbildningen till yrkeslivets behov. Det var viktigt att göra akademiker användbara på arbetsmarknaden. De var övertygade om att detta skulle höja standarden inom många icke akademiska yrken, två av deras exempel var journalistutbildningen och bibliotekarieutbildningen.¹²

Omvandlingen från elitutbildning till massutbildning vid denna tid var ett internationellt fenomen där olika länders utbildningssystem fick svara mot en ökad studenttillströmning. Processen mot massutbildning kom också att förändra universitetens interna strukturer.¹³

Under efterkrigstiden betonades såväl i Sverige som internationellt att utbildning var viktig utifrån ett nationalekonomiskt perspektiv, som en garant för ekonomisk tillväxt och välfärd. Tekniska, natur- och samhällsvetenskapliga ämnen skulle prioriteras framför humaniora. Detta innebar också att den politiska styrningen av den högre utbildningen ökade i samhällsintressets namn.¹⁴

¹¹ Mac Murray har studerat avlänkningsen i det svenska utbildningssystemet under 50 år. Han pekar på att det från 1930-talet kontinuerligt fördes diskussioner om att alltför många sökte sig till teoretiska utbildningar, detta beroende på att utbildningssystemet var bristfälligt uppbyggt. De studerande skulle därför avlänkas genom politiska åtgärder. Mac Murray, *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933-1985* (Göteborg 1988) s.18. Det hade även tidigare gjorts försök att göra examen vid filosofisk fakultet till en renodlad lärarexamen. Se Göran Blomqvist, *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schück* (Lund 1992) s. 369. Sköldberg/Salzer-Mörling menar att krav från statsmakterna och det omgivande samhället att universiteten ska ge en mer nyttoinriktad modern utbildning återkommer periodiskt genom historien. Se Sköldberg/Salzer-Mörling (2002) s. 58f, s.68, s. 250f

¹² "Till 1955 års universitetsutredning", skrivelse 16/2 -1959 från Sveriges förenade studentkårer, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 1

¹³ Kaj Sköldberg/ Miriam Salzer-Mörling, *Över tidens gränser – Visioner och fragment i det ekonomiska livet* (Stockholm 2002) s. 131-154, Pierre Bourdieu, *Homo Academicus* (Stockholm/Stehag 1996) s. 159ff

¹⁴ Daniel Löwheim, *Att inteckna framtiden. Läroplansdebatter gällande naturvetenskap, matematik och teknik i svenska allmänna läroverk 1900-1965.*(Uppsala 2006) s. 146f

Den långa väntan

Inom journalistkåren hade klyftan till universitetsvärlden varit extra tydlig, främst genom den skepsis gentemot akademiker som många inom pressen kunde ge uttryck för. Under 1950-talet växte det fram en önskan inom pressen att staten skulle ta ett ansvar för utbildningen av journalister.

Håstadskommittén hade redan 1953 lämnat en skrivelse till ecklesiastikdepartementet med önskemål om att staten skulle utreda en statlig journalistutbildning och att utbildningen skulle samordnas med ett pressforskningsinstitut. Regeringen svarade att man skulle utreda frågan, men ingenting hände.

Ärendet blev liggande utan åtgärd på ecklesiastikdepartementet.¹⁵ Inom Publicistklubben uppfattade man det som att en statlig kommitté skulle startas hösten 1956 eller våren 1957, sedan den pågående universitetsutredningen hade avslutat sitt arbete. Det var ”sedan länge känt”, menade

Publicistklubbens ordförande Manne Ståhl, att statsmakterna skulle inrätta journalistkurser inom den akademiska utbildningen.¹⁶ I väntan på detta statliga initiativ hade de tre branschorganisationerna skapat en egen utredning, Journalistutbildningskommittén 1955. Syftet var, enligt Manne Ståhl, att i avvaktan på en permanent utbildning arrangera kurser. Dessutom skulle den egna utredningen undersöka vilka önskemål om utbildning som fanns inom pressen för att underlätta arbetet för en kommande statlig utredning.¹⁷

På ecklesiastikdepartementet avvaktade man i sin tur att branschens utredning skulle bli klar. Staten och pressen förefaller att på detta sätt ha väntat ut varandra.¹⁸ Benkt Konnander, som började arbeta som förste kanslisekreterare på ecklesiastikdepartementet vid denna tid, gör i efterhand bedömningen att det var olika faktorer som bromsade. Inom regeringen och partierna fanns olika viljor. Det var en generell principfråga hur långt staten skulle gå i sitt stöd till branschutbildningar. Det rådande systemet med partitidningar kom också att påverka synen på hur en utbildning för yrkesgruppen journalister skulle utformas eftersom partierna hade intressen i olika tidningar. A-pressen var i detta sammanhang viktig och den var av ekonomiska skäl tveksam till en utbildning eftersom detta skulle innebära högre löner för journalisterna, något som dessa tidningar inte hade råd med. Många mindre tidningar i landsorten var, oavsett partifärg, tveksamma till om de hade råd med eller skulle få någon användning av mer teoretiskt utbildade journalister. Sammantaget innebar detta att intresset var lågt för frågan inom departementet och det fanns inget tryck mot den ansvarige ministern att göra något åt journalisternas utbildning.¹⁹

¹⁵ Birgit Petersson, *Från journalist till murvel. Journalistyrkets professionalisering från 1900 till 1960-talet* (Göteborg 2006) s. 52, Protokoll sammanträde 19/10 1960, bilaga. 3, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1

¹⁶ *Publicistklubbens årsbok 1956* (Stockholm 1956) s. 11

¹⁷ *Publicistklubbens årsbok 1956* (Stockholm 1956) s. 11

¹⁸ Protokoll sammanträde 19/10 1960, bilaga 3, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1

¹⁹ Det branschdrivna Journalistinstitutets ordförande Olof Sundell ansåg att många tidningar inte skulle ha råd att anställa akademiskt utbildade journalister. Dessa tidningar skulle av ekonomiska skäl bara kunna rekrytera journalister som aspiranter i 18 månader enligt gällande kollektivavtal. Se ”Reflexioner” Olof Sundell 7/11 1960, RA, TU:s arkiv. Intervju med Benkt Konnander 29/5-2008

Först efter att de tre branschorganisationerna själva hade startat Journalistinstitutet 1959 kom en statlig utredning att behandla utbildning av journalister. Men utredningen tillkom inte primärt för att lösa pressens behov av utbildad arbetskraft utan för att försöka lösa universitetens problem. Journalistyrket sågs som en möjlighet för humanister.²⁰

KNUFF-kommittén

Det var i 1955 års universitetsutredning, U 55, som det började varnas för ett framtida överskott av humanister. Utredningen betonade behovet av differentierad utbildning och föreslog att en kommitté med särskild expertis skulle tillkallas för att ge förslag på utbildningsvägar inom de humanistiska fakulteternas ämnessfär som ledde till andra yrkesområden än läraryrket. Denna mer praktiska utbildning skulle ske inom universiteten eller ”vid annat slag av utbildningsanstalt” och ambitionen var att kombinera akademisk och icke-akademisk utbildning.²¹ I juni 1960 tillsattes KNUFF, kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna. Ordförande för kommittén var professorn och rektorn vid Uppsala universitet Torgny Segerstedt. Han hade tidigare varit ordförande för U55. I kommittén deltog en journalist, chefredaktören för *Teknisk Tidskrift* Gunnar Hambræus. Även rektorn för Grafiska institutet där Journalistinstitutet ingick, Bror Zachrisson, deltog i arbetet. Övriga ledamöter kom från berörda fackförbund, Sveriges förenade studentkårer, universitetskanslersämbetet och arbetsgivarparten.²²

Kommittén var tillsatt för att i samarbete med Arbetsmarknadsstyrelsen försöka bedöma arbetsmarknadens möjligheter att anställa personer med någon form av humanistisk utbildning. Antalet ”yrkessökande” humanister skulle enligt prognoserna komma att öka från 11000 år 1959 till 27000 år 1975. Kommittén skulle på grundval av behoven på arbetsmarknaden utarbeta lämpliga kompletterande kurser och studiegångar som skulle öka humanisternas anställbarhet inom nya områden. Olika former av ”differentierad humanistutbildning” skulle anordnas som försöksverksamhet helt eller delvis inom filosofisk fakultet.²³ Att differentiera den högre utbildningen så att studenterna hade möjlighet att ”absorberas av arbetsmarknaden” var det Torgny Segerstedt underströk i sin programförklaring på KNUFF-kommitténs första sammanträde i juni 1960. Men han betonade också att kommitténs uppgift var att övertyga arbetsgivarna om att ”kvalificerad arbetskraft står till deras förfogande” och att det skulle löna sig för arbetsgivarna att anställa dem.²⁴ Kommittén hade att pröva alla upptänkliga kombinationer, att anpassa existerande universitetsutbildningar, att föreslå

²⁰ Intervju med Benkt Konnander 29/5-2008

²¹ 1955 års universitetsutredning: SOU 1959:45, s. 328f., s. 438, Mac Murray, *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933-1985* (Göteborg 1988) s. 59

²² Övriga ledamöter var Johan Oscar Folke Haldén från Svenska arbetsgivareföreningen, Harald Håkansson från Sveriges akademikers centralorganisation, Alf Högström från Sveriges förenade studentkårer, Hans Åke Karlström från universitetskanslersämbetet samt Per-Erik Rönquist från Tjänstemännens centralorganisation. *Högre journalist- och reklamutbildning*, delbetänkande II, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna (Stockholm 1961), s. 1

²³ Prop. 1962:59, s. 3f

²⁴ Protokoll 23/6 1960, PM n:o 1, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA , volym 1

kombinationer då universitetsutbildning kunde kombineras med olika fackutbildningar. Genom olika undersökningar skulle de skaffa sig kunskap om det framtida arbetskraftsbehovet. Segerstedt uttryckte också att kommitténs medlemmar hade behov av att "i hög grad lita på vår fantasi och vår förmåga att spå om 70-talets arbetsliv".²⁵ Segerstedt hade inte alla med sig i båten. I kommittén fanns röster som menade att den akademiska och den praktiska yrkesinriktade utbildningen borde hållas isär. Gunnar Hambreus ansåg att akademikerna borde utnyttjas för att förbättra skolan istället för att försöka hitta på andra yrkesvägar: "Det var inte riktigt att en felinriktad akademisk utbildning skulle få vridas rätt genom en yrkesutbildning i efterhand." Fler fackhögskolor som byggde direkt på studentexamen behövde därför inrättas för att tillgodose "näringslivets brist på kvalificerade tjänstemän."²⁶

Ledamoten från Tjänstemännens centralorganisation, Per-Erik Rönquist, påpekade vid ett senare tillfälle att kommittén borde få ett tilläggsdirektiv om att skapa icke-akademiska utbildningsvägar för studenter: "Det vore en naturlig uppgift för kommittén att syssla med sådan utbildning som avlastar universiteten."²⁷ Det går att skönja en polarisering i kommittén. Fackförbundet TCO drev linjen att utbildningarna skulle anpassas till yrkeslivet redan på lägre utbildningsnivåer och var mindre intresserade av humanisternas problem. De ledamöter som själva var akademiker värnade om universiteten. I Torgny Segerstedts fall handlade det även om att värna om ett särskilt universitet, Uppsala universitet där han var rektor. Han försökte vid flera tillfällen styra så att de av KNUFF föreslagna utbildningarna skulle förläggas till Uppsala universitet.²⁸

Under sommaren 1960 tog utredningens ledamöter kontakt med olika delar av arbetsmarknaden för att undersöka behovet av humanister och vilka specialutbildningar som kunde utvecklas.²⁹ Att det inte självklart fanns någon avsättning för humanister visar det brev Arbetsmarknadsstyrelsen skrev till kommitténs sekreterare: "Det är ingen lätt uppgift att finna på nya utbildningsvägar inom de filosofiska fakulteterna. Det vill vi, som nu suttit ett par timmar och diskuterat din förteckning, vitsorda."³⁰ Arbetsmarknadsstyrelsen föreslog slutligen tre områden som skulle passa humanister:

²⁵ Protokoll 23/6 1960, PM n:o 1, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1

²⁶ Protokoll 23/6 1960, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1

²⁷ Protokoll 31/1 1961, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1. TCO lämnade även ett allmänt yttrande till kommitténs förslag där organisationen påtalade att fokuseringen på humanisternas arbetsmarknad inte var en tillräcklig lösning. Det borde finnas andra lösningar som yrkesorientering och anlagsprövning på lägre utbildningsnivåer samt att inrätta andra utbildningsvägar som var mer anpassade för arbetslivets behov. Prop. 1962:59, s. 6 f

²⁸ Protokoll 31/1, 9/3, 6/4 1961, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1. Torgny Segerstedt hade tidigare varit ordförande i 1955 års universitetsutredning, ett uppdrag han hade övertagit av Ragnar Edenman när denne blev minister. I ett personligt brev till Ragnar Edenman den 13/12-60 skrev han och beklagade att hans engagemang inom utredningar varit till nackdel för Uppsala universitet. Universitetet hade halkat efter och vare sig fått civilingenjörsutbildning eller civilekonomutbildning. Han position som rektor hade blivit svår när han varit tvungen att lägga fram förslag som missgynnade det egna universitetet. Han argumenterade därefter för att någon form av differentierad utbildning borde förläggas till Uppsala som hade den största gruppen humaniststuderande. Ragnar Edenmans personarkiv, Uppsala universitetsbibliotek.

²⁹ Protokoll 14/9 1960, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1

³⁰ Brev till Veronica Döös, 16/8 1960 från Gunnar Olderin på Arbetsmarknadsstyrelsen, Kommittén för nya utbildningsvägar, RA, volym 2

Film och teaterkonst, praktisk barn- och ungdomspsykologi samt reselära. Brevet avslutas: "För övrigt anser vi att Du har ett svårt uppdrag och vi vill gärna i den mån vår fantasi räcker hjälpa dig."³¹

Inom ecklesiastikdepartementet var det många som ansåg att KNUFF-kommittén hade en svår, nästan omöjlig, uppgift. Den var för tidigt ute i sin ambition att förespråka en omläggning av utbildningarna mot en större yrkesinriktning. I ett läge där det inte fanns några påtagliga problem med arbetslösa akademiker var det svårt att få gehör för eventuella framtida problem. Inga ledande tjänstemän från departementet satt heller med i kommittén, vilket enligt Benkt Konnander var ett uttryck för den ringa vikt den tillmättes. I utredningar som regeringen prioriterade och absolut ville genomföra satt alltid ledande tjänstemän från departementen med.³²

Journalistutbildning för humanister

Kommittén arbetade under stor brådska. Efter några månaders arbete förväntades den komma med förslag på lämpliga utbildningar som skulle kunna startas redan året efter. Först ut bland de alternativ kommittén valde ut och specialstuderade var utbildningar för kvalificerade sekreterare, journalister och för reklammän. En speciell arbetsgrupp på tre personer ägnade sig åt reklam- och journalistutbildning.³³ Befintliga utbildningsvägar inventerades och frågeformulär skickades ut till företrädare för press och radio samt till reklambranschen. En fråga var vilka akademiska ämnen som borde ingå och om kursplanerna då borde anpassas efter yrkenas behov. Om utbildningen skulle organiseras som en del av universiteten eller som fristående institut var en annan fråga. Om instituten blev fristående uppstod problemet om studierna där skulle kunna ge akademiska betyg. Även radions behov av personal efterfrågades. Här svarade Sveriges radio att de flesta programtjänstemännen hade en akademisk examen av något slag, men detta var inget krav. Sveriges radio hade anställt folk med mycket skiftande utbildning, gärna de som hade erfarenhet av något yrke, ofta från pressen. De nyanställda fick sedan genomgå en internutbildning speciellt anpassad för radions behov.³⁴

Det framkom i de interna diskussionerna att det inte var journalistutbildningen i sin helhet kommittén diskuterade. Många journalister skulle komma att ha en enklare utbildning. Det var den del av kåren som skulle ha en akademisk bakgrund som engagerade. De vill utforma ett " [l]ockande alternativ till en traditionell fil. Mag. Examen, som – ofta mer eller mindre frivilligt från den studerandes sida – leder till läraryrket."³⁵

³¹ Brev till Veronica Döös, 16/8 1960 från Gunnar Olderin på Arbetsmarknadsstyrelsen, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA , volym 2

³² *Rapport från Edenmans departement* (2002) s. 48. Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008

³³ I arbetsgruppen ingick Bror Zachrisson, rektor för Grafiska institutet, Gunnar Hambreus som också undervisade på Journalistinstitutet och Per-Erik Rönnquist från TCO, Protokoll 4/11 1960, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1

³⁴ Lämpliga ämnen för journalistbanan var enligt kommittén; nationalekonomi, psykologi, sociologi, statskunskap, historia och geografi. Protokoll 14/9, bilaga 13 (om de två organisationsformerna), Protokoll 19/10 1960, bilaga 3, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1

³⁵ Protokoll 19/10 1960, bilaga 3, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA , volym 1

KNUFF-kommitténs utgångspunkt var på många sätt märklig. Kommittén hade i uppdrag att utbilda akademiker, främst humanister, till journalister. Andelen akademiker inom dagspressen var 1960 cirka 10 procent av de anställda.³⁶ Skulle då staten enbart subventionera en utbildning av en viss typ av journalister medan pressorganisationerna under svåra ekonomiska förhållanden skulle utbilda den andra enklare typen av journalister? Kunde kommitténs uppdrag ses som ett försök att förändra yrkeskåren, att förädla denna kår som ofta visat en sådan skepsis mot just akademiker? Benkt Konnander ser det i efterhand snarare som att kommittén hade fått i uppdrag att finna på en gemensam lösning på två helt skilda problem som inte så lätt lät sig förenas. Humanistöverskottet och behovet av en journalistutbildning var två skilda ting.³⁷

Den speciella arbetsgrupp inom KNUFF som arbetade med journalistutbildningen kom på flera sätt att företräda pressens intressen. En nära samverkan med det befintliga branschdrivna Journalistinstitutet, JI, kom sig naturligt då Bror Zachrisson i KNUFF:s arbetsgrupp även var rektor för det Grafiska institutet som JI var en del av.³⁸ På ett sammanträde den 10 november 1960 diskuterade det branschdrivna Journalistinstitutets direktion det frågeformulär som KNUFF-kommittén hade skickat ut. Alla pressens organisationer samt företrädare för fack och veckopress var representerade. Två ledamöter från KNUFF-kommittén, Bror Zackrisson och Gunnar Hambreus, deltog.³⁹ En representant från Sveriges radio och kursledaren för den existerande utbildningen vid Göteborgs universitet var speciellt inbjudna. Detta direktionsmöte var i sig en intressant provkarta på olika positioner i det publicistiska fältet ifråga om utbildning. Facket och arbetsgivarparten intog olika positioner. Tidningsutgivarföreningen var generellt mer positiv. TU:s direktör Ivar Hallvig beskrev att det hade blivit en förskjutning i utbildningsbakgrunden i en rad yrken, allt fler hade studentexamen. De stora strukturproblem med nedläggning av många tidningar som pressen genomgick, ansåg Hallvig skulle leda fram till en utveckling där de kvarvarande tidningarna efterfrågade bättre utbildade journalister. Fackförbundet SJF var mer avvaktande. Ombudsmannen Bertil Ströhm var orolig för att de akademiska journalisterna skulle ha svårt att samarbeta ute på redaktionerna. För SJF var det också viktigt att se till att "den långa vägen" in i yrket skulle få vara kvar. Det fanns även en skillnad i attityder mellan olika tidningar, främst mellan stad och land. De stora tidningarna, TT och Sveriges radio hade behov av akademiskt utbildade, gärna språkkunniga journalister, som kunde bli specialister av olika slag. Mötet diskuterade om landsorttidningarna skulle komma att anställa akademiskt utbildade journalister. Flera av ledamöterna i Journalistinstitutets direktion trodde på en spridningseffekt, när fler utbildade journalister kom ut på arbetsmarknaden skulle dessa tas i bruk, även av landsortsidningarna. Bertil Ströhm från SJF menade att många tidningar inte skulle ha råd att anställa de med en bättre utbildning. Även Ivar Hallwig (TU) pekade på att vissa tidningar av ekonomiska skäl inte skulle ha råd att höja utbildningsstandarden.

³⁶ *Högre Journalist- och reklamutbildning*, s. 9

³⁷ Intervju med Benkt Konnander 29/5-08

³⁸ Petersson (2006) s.341

³⁹ I vilken roll Gunnar Hambreus deltog i mötet var oklart. Han undervisade även på det befintliga Journalistinstitutet.

En annan skillnad i fältet fanns i själva attityden till akademiker. Den vice förlagschefen på Åhlen & Åkerlund, Erik Westerberg, företrädde den traditionella skepsisen och menade att en journalist måste vara född till yrket och det gick inte att utbilda sig utan att ha speciella anlag. Pressen måste gardera sig mot "talanglösa akademiker". Bror Zachrisson, rektor för det Grafiska institutet och ledamot av KNUFF, menade att det även gällde att ge ordentlig information till universitetsungdomen vad yrket gick ut på så att de med rätt motivation rekryterade. Zachrisson hade här en intressant dubbelroll. Han var medlem av en statlig kommitté som hade i uppdrag att utforma framtida yrkesutbildningar för humanister. I sin roll i Journalistinstitutets direktion intog han en något annan ståndpunkt och menade att pressen borde rekrytera journalister utanför "humanistöverskottet". Han påpekade att man måste tillgodose arbetsmarknadens behov av arbetskraft, men även ta hänsyn till vad som var "nyttigt och lämpligt för individerna". Även ordföranden Olof Sundell påpekade att det var viktigt att journalistyrket gjordes tillgängligt för andra typer av akademiker än humanister eftersom pressen behövde olika typer av specialister.⁴⁰

Den klaraste förespråkaren för att akademiker skulle bli journalister var vid detta möte Nils Carlshamre som representerade utbildningen vid Göteborgs universitet. Han beskrev att det i Göteborg hade ansetts självklart att undervisningen i journalistik skulle hållas på ett akademiskt plan. Den journalistutbildning som bedrevs var snarare ett komplement till en akademisk examen. Den sågs heller inte som en fullständig journalistutbildning utan som en "service till pressen". Ambitionen var också att på längre sikt koppla ihop utbildningen med pressforskning. En sådan forskning började växa fram inom ämnet statskunskap. Det fanns planer att lägga såväl journalistutbildning som pressforskning under den statsvetenskapliga institutionen. Undervisningen hade det senaste året lagts om så att de teoretiska och akademiska momenten betonades mer. Kursen reserverades också till de vid universitetet inskrivna studenterna, tidigare togs det in studeranden även utifrån.⁴¹

Det något spretiga publicistiska fältet på Journalistinstitutets direktion lyckades dock ena sig om ett svar till KNUFF-kommittén. Journalistinstitutet uttryckte att det var önskvärt att utbildningen "öppnades" för akademiker. Strukturförändringarna inom pressen antogs öka det framtida behovet av olika experter inom yrket, för vilket högskoluitbildad arbetskraft var lämpad. Journalistinstitutet föreslog att två utbildningslinjer skapades, en för dem med studentexamen eller motsvarande och en linje för akademiker. De som var akademiker skulle då kunna besätta poster på tidningarnas ledarredaktioner, eller bli litteraturkritiker eller andra former av specialister. Svaret kom KNUFF-kommittén tillhanda och den speciella arbetsgruppen (där två av tre medlemmar medverkat på Journalistinstitutets direktionsmöte) yttrade sig också om behovet av yrkespraktik för journalister: "Vi

⁴⁰ Närvarande på mötet var direktionens ordförande Olof Sundell (TT), Gunnar Gunnarsson (PK), Bertil Ströhm (SJF), Ivar Hallvig (TU), Yngvar Ahlström (*Sundsvalls Tidning*), Bror Zachrisson (rektor Grafiska institutet), Henrik Hahr (Sveriges radio), Gunnar Hambreus (*Teknisk tidskrift* samt ledamot av KNUFF), Nils Carlshamre (kursföreståndare för journalistkurserna vid Göteborgs universitet) Erik Westerberg (Åhlén & Åkerlund), Erik Björnsson (kursföreståndare Journalistinstitutet), Se Prot. Journalistinstitutets direktion 10/11 1960, Olof Sundell, "Reflektioner", 7/11 1960, RA, TU:s arkiv. Se även Petterson (2006) s.341f.

⁴¹ Sammanträde Journalistinstitutets direktion 10/11 1960, bilaga 3, RA, TU:s arkiv

vill understryka, att denna fråga har särskilt stor betydelse, inte minst av den anledningen, att det här gäller en delvis ny kategori av utbildad arbetskraft som skall 'slå igenom' på arbetsmarknaden. Det gäller bl.a. att bryta föreställningarna om att akademiker är 'för teoretiskt lagda', och det är därför angeläget att de redan vid inträdet i yrkeslivet har en god praktiskt yrkeskunskap.”⁴²

KNUFF:s förslag

Kommittén skulle arbeta snabbt och delbetänkandet om högre journalist- och reklamutbildning presenterades i juli 1961. Huvudförslaget var att två fristående statliga Journalistinstitut skulle startas i Stockholm och i Göteborg. I betänkandet är det tydligt att utgångspunkten hade varit hur akademiker skulle kunna bli journalister. 1960 hade endast 10 procent av journalisterna inom dags- och veckopress akademisk utbildning. För Sveriges radio var andelen 37 procent. De låga nivåerna framställdes som ett problem. Kommittén konstaterade att pressen fäst större betydelse vid praktik och visad fallenhet för yrket än vid "examina och formell utbildning".⁴³ Anledningen till att journalister behövde akademisk utbildning var "samhällslivets alltmer invecklade struktur" som till exempel att världen vidgats till främmande kulturkretsar i utvecklingsländerna, de problem som fanns med konsumentupplysning samt att forskningsresultat från skilda områden behövde presenteras. Statskunskap ansågs vara särskilt viktigt samt även nationalekonomi, sociologi och statistik. Men även andra ämnen ansågs värdefulla: "I framtiden kommer med all sannolikhet varje något större redaktion finna det värdefullt att hos sig ha medarbetare, som bedrivit studier i helt skilda ämnen".⁴⁴ Man presenterade även en prognos över det framtida årliga behovet av journalister, vilket beräknades till 200 per år under det tidiga 1960-talet och förhoppningen var att 60 av dessa skulle ha en akademisk utbildning.⁴⁵

Kommittén föreslog att det redan existerande journalistinstitutet i Stockholm skulle förstatligas och att ett nytt institut skapades i Göteborg, eftersom man där sedan länge haft journalistkurser vid universitetet. De erfarenheter som redan fanns skulle tas till vara. Även om syftet var att skapa en studieväg för humanister in i den journalistiska banan inkluderades en journalistutbildning som enbart krävde studentexamen eller motsvarande för inträde. Kommittén ansåg att det var rimligt att staten tog ansvar för och finansierade även denna typ av utbildning, liksom staten gjort på många andra områden. Det innebar att det skulle finnas två inriktningar, en studentlinje och en akademikerlinje för de som hade fyra akademiska betyg, varav två i statskunskap. För båda inriktningarna gällde sex månaders praktik som krav för att överhuvudtaget kunna söka utbildningen. De två linjerna skulle vara lika stora.⁴⁶

⁴² Protokoll 30/11 1960, bilaga 1 och 2, 7, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1

⁴³ *Högre journalist- och reklamutbildning* (Stockholm 1961) s. 4

⁴⁴ *Högre journalist- och reklamutbildning*, s. 4, s. 9

⁴⁵ *Högre journalist- och reklamutbildning*, s.8f

⁴⁶ *Högre journalist- och reklamutbildning*, s. 25-38

I betänkandet fanns också ett förslag om att inrätta en statlig högre reklamutbildning enligt liknande former som journalistutbildningen. Även denna skulle vara kluven i en akademikerlinje och en studentlinje och drivas i form av fristående institut vid tre orter, Stockholm, Uppsala och Göteborg. I Stockholm innebar detta att det branschdrivna Institutet för högre reklamutbildning, IHR, skulle förstatligas. KNUFF-kommittén ansåg att båda utbildningarna skulle knytas till universiteten genom att de organisatoriskt inordnades under universitetskanslersämbetet, detta för att underlätta samarbetet och samordningen.⁴⁷

Det kan vara intressant att analysera de skeenden jag har rekapitulerat utifrån den gamla konkurrensen mellan det akademiska och det publicistiska fältet: Akademien och Pressen. Kommittén hade fått i uppdrag att föreslå nya former av utbildningar ”helt eller delvis inom filosofisk fakultet”.⁴⁸ Det färdiga förslaget innebar ett fristående institut där hälften av studieplatserna riktade sig till icke-akademiker. Denna linje borde rimligtvis ha legat utanför kommitténs uppdrag att anordna. De två utbildningslinjerna kan ses som ett försök att komma fram till en lösning genom att ge fälten en utbildningsväg var. I en artikel i *Upsala Nya Tidning* gratuleras Torgny Segerstedt till att både ha skapat en ny utbildningsväg för humanister och konstruerat en lösning som tillfredsställt pressens behov.⁴⁹ I de ursprungliga direktiven var det tveklöst Akademien som hade den starkaste positionen. Under kommitténs arbete kom fokus att förskjutas. I den interna arbetsgrupp som ägnade sig åt journalistutbildningen ingick tre personer som inte tillhörde universitetsvärlden. I KNUFF:s förslag hade Pressen stärkt sin position – en icke akademisk studieväg kom att ingå.

Att det fanns motsättningar inom KNUFF-kommittén hurvida utbildningar inom eller utanför universiteten var att föredra, vittnar den principdiskussion om utbildningar inom fristående institut, som senare fördes. Diskussionen föranleddes av att ecklesiastikminister Ragnar Edenman uttalat sig positivt om fristående institutsutbildningar. Ordföranden Torgny Segerstedt påminde om att det i direktiven ingick att föreslå praktiskt orienterad utbildning i institutsform vid sidan av universiteten eller i anknytning till dessa. Representanten från Sveriges förenade studentkårer tolkade kommitténs direktiv som att syftet var att anpassa utbildningen vid de filosofiska fakulteterna till det moderna samhällets krav och sa sig inte vilja medverka till att utbildningar bröts ut ur universiteten. Svenska arbetsgivareföreningens representant menade att det stred mot den allmänna utvecklingen att leda in humanistiskt inriktade studenter till olika utbildningsinstitut och att studenternas fria val var ett kulturintresse. Kommittén enades slutligen om att inte föreslå fler fristående utbildningar.⁵⁰ Akademien avgick här med segern när det gällde KNUFF-kommitténs fortsatta arbete.

Utredningen gick ut på remiss och fick i stort sett positiv respons. Pressorganisationerna formulerade ett gemensamt remissvar i Journalistinstitutets namn, då de inte var egna remissinstanser. De ansåg att

⁴⁷ De existerande branschdrivna instituten var inordnade under överstyrelsen för yrkesutbildningen, *Högre journalist- och reklamutbildning*, s. 47ff

⁴⁸ *Högre journalist- och reklamutbildning*, s.1

⁴⁹ ”Journalistutbildning”, UNT 21/3-62

⁵⁰ Protokoll 29/3 1962, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA , volym 1

det vore önskvärt att pressen själv kunde ta på sig ansvaret för den föreslagna utvidgningen men att ekonomiska skäl starkt talade för att staten tog över. Institutet hade som tidigare nämnts brottats med ekonomin under hela sin korta existens. I en diskussion i Journalistinstitutet om det gemensamma remissvaret ventilerades även om det kunde verka undertryckande för pressfriheten att staten tog hand om och dirigerade utbildningen. Detta avvisades dock med hänvisning till att yttrande- och tryckfriheten var reglerad i lag och att Sverige hade ett demokratiskt statsskick. I en artikel i *Pressens Tidning* avvisade Journalistinstitutets ordförande Olof Sundell detta som "spökrädsla". Han påpekade dock att det var angeläget att de "fria yrkesmännens" inflytande över den framtida undervisningen tryggades.⁵¹

Det förekom även många synpunkter på att de som gick på akademikerlinjen var tvungna att ha två betyg i statskunskap. Denna till synes perifera fråga, ett eller två obligatoriska betyg i statskunskap för inträde på akademikerlinjen, blev det mycket diskussion om. Statsvetaren Jörgen Westerståhl drev frågan om att statskunskap borde vara ett centralt ämne för journalister. Han hade på KNUFF-kommitténs uppdrag utformat en för journalister anpassad kursplan i statskunskap.⁵² Flera remissinstanser var kritiska och det fanns även delade meningar inom KNUFF. Två av kommitténs ledamöter, Harald Håkansson från fackförbundet SACO och Alf Högström från Sveriges förenade studentkårer, protesterade i ett särskilt yttrande mot två obligatoriska betyg i statskunskap. De menade att det inte fanns något enskilt ämne som ensamt kunde ge en bred samhällsvetenskaplig orientering. Ämnen som nationalekonomi, sociologi och statistik kunde ge andra viktiga insikter. Studenter med studier inom andra ämnesområden borde inte utestängas.⁵³

Reaktioner på Publicistklubben

KNUFF-kommitténs förslag diskuterades på Publicistklubben i september 1961 och ordföranden Torgny Segerstedt var på plats. Segerstedt beskrev att humanistöverskottet var del av en större samhällsomvandling. I det gamla samhället räckte det med att en liten toppgrupp hade utbildning. Våren 1962 förväntades 14000 ungdomar ta studenten och 75 procent av dem sökte sig vidare till högre utbildning. Detta skapade en anstormning till universiteten, till de fria fakulteterna. Nu måste utbildningarna bli mer differentierad, många nya yrken skulle få sin specialiserade utbildning: "Vi behöver långt mer än förr kulturella serviceyrken".⁵⁴

⁵¹ Olof Sundell, "En högst önskvärd kvalitetshöjning", *Pressens tidning* 1961:17. PK, SJF, TU, TA och A-pressens samorganisation var de pressorganisationer som formulerade ett gemensamt remissvar. Petersson (2006) s. 342.

Journalistinstitutets direktionssammanträde 14/9 1961. Sundells reflexioner 7/11 1960 TU:s arkiv, RA,

⁵² Protokoll 31/1 1961, bilaga 1, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 1. Intervju med Benkt Konnander 29/5-2008

⁵³ Prop. 1962:59, s. 30ff

⁵⁴ "Framtidens journalist?", *Publicistklubbens årsbok 1962* (Stockholm 1962) s. 63

Reaktionerna på Publicistklubben var mestadels positiva. Yngvar Alström (*Sundsvalls tidning*) ansåg att förslaget var för bra för att vara sant och menade att äntligen stod journalister och tidningsutgivare inför ett fullbordande av det man länge hoppats på. Han avfärdade den traditionella synpunkten att yrket inte gick att lära vid skolorna som "gamla och romantiska föreställningar om 'den långa vägen' vilka var "osunda och felaktiga."⁵⁵ Bertil Ströhm, ombudsman på SJF, var kritisk till att ingen representant för yrket var ledamot av kommittén (chefredaktören för en teknisk tidning räknades uppenbarligen inte). Han var orolig för att institutet skulle bli styvmoderligt behandlat om det lades under universitetskanslern. Den tidigare PK-ordförande Manne Ståhl (*Karlstads-Tidningen*) var den som tydligast tog position för traditionen och som uttryckte det sedvanliga föraktet mot akademiker: En stor del av dem som hade akademisk examen kunde inte skriva och de saknade journalistisk näsa. Han befarade att akademiker kastade bort sin utbildning, eftersom de skulle ha fyra betyg innan de påbörjade sin journalistutbildning. Han rekommenderade därför att den praktiska utbildningen skulle komma först så att akademikerna fick det provat om de passade för yrket. Manne Ståhl uttryckte kritik mot kommitténs utgångspunkt:

Att klara humanistöverskottet är ett legitimt syfte för en universitetsrektor, men är det lika naturligt för pressen att tjänstgöra som avstjälningsplats? Pressen måste se till att få det bästa folk som finns, så viktigt är yrket.⁵⁶

En tidigare elev på Journalistinstitutet, Nils Birger Treving (*Idun*), höll inte med och ansåg att det Manne Ståhl gav uttryck för var en form av yrkesmysticism. Men Ståhl fick stöd av Olof Wermelin (*Eskilstuna-Kuriren*) som menade att fallenheten för yrket måste provas tidigt, den som inte redan under gymnasietiden hängt på sin lokaltidnings redaktion saknade förutsättningar för detta hårda yrke. Han ville även jämföra med lärarkåren som kunde ha liknande problem. Många offrade år på lärarutbildningen bara för att upptäcka att de inte passade för yrket när de väl började arbeta.⁵⁷

I debatten under detta tidiga 1960-tal märks en början till en förändring. Att vara mot utbildning framställs som ålderstiget. Till och med SJF som hade varit den segaste utbildningsmotståndaren var nu positiv. Ordföranden K. G. Michanek uttryckte i sitt inledningstal på förbundets kongress en glädje över den förbluffande snabbhet varmed förslagen realiserades, detta efter så många år av kostsamt arbete. Men på kongressen förekom även kritik.⁵⁸ Den traditionella positionen fanns kvar hos en del journalister. Ingemar Berglund menade i en insändare i *Journalisten* att teoretiska kunskaper var snobberi. Han var upprörd över att fyra akademiska betyg skulle krävas, som han uppfattade det, av alla som skulle få bli journalister: "Skall all respekt för den långa vägens representanter trampas ner och skall det inte bli någon plats för folk av vår ått i journalisternas led i framtiden?"⁵⁹ Han bemöttes

⁵⁵ "Framtidens journalist?" *Publicistklubbens årsbok 1962* (Stockholm 1962) s. 65

⁵⁶ "Framtidens journalist?" *Publicistklubbens årsbok 1962* (Stockholm 1962) s. 67

⁵⁷ "Framtidens journalist?" *Publicistklubbens årsbok 1962* (Stockholm 1962) s. 67f

⁵⁸ "K. G. Michaneks öppningstal vid 16:e Journalistkongressen", *Journalisten* 1962:7, Petersson (2006) s. 343f

⁵⁹ Ingemar Berglund, "Goda journalister utan några betyg", *Journalisten* 1962:1

av redaktören för *Journalisten*, Bertil Ströhm, som började med att korrigera medlemmen med att det gick bra att söka in på instituten även som icke akademiker. De som gick ut instituten blev heller inte färdiga journalister, de hade fortfarande en lång väg att gå men de hade fått en bra grund.

Konkurrensen om de duktiga ungdomarna skulle komma att hårdna i framtiden och då var det viktigt att kunna erbjuda en pedagogisk väg in i yrket. Alla yrken krävde kunskaper och journalistyrket var inget undantag. Däremot var det lika värdefullt att skaffa sig kunskaper på egen hand och den som gick ”udda vägar till yrket” var inte någon sämre journalist.⁶⁰

Från förslag till beslut

När ecklesiastikminister Edenman sagt sitt och riksdagen gick till beslut hade några förändringar skett. Utbildningarna blev lika stora i Göteborg och Stockholm med 60 platser vardera. De två obligatoriska betygen i statskunskap minskades till ett betyg. Utbildningen inordnades inte under universitetskanslern. Edenman ansåg inte att det behövdes någon särskild tillsynsmyndighet utan instituten förlades direkt under ecklesiastikdepartementet. Kungl Maj:t utsåg styrelserna som hade den direkta ledningen över instituten. Ragnar Edenman betecknade journalistinstituten som en försöksverksamhet. Han uttalade till och med att det fanns skäl för att all journalistutbildning på sikt anordnades av ett fristående institut. Edenman hade också synpunkter på hur meritvärderingen skulle ske, något som kom att påverka de framtida utbildningarnas antagningsförfarande. Han menade att det var olämpligt att studiemeriter var avgörande för antagningen. De som sökte in på akademikerlinjen skulle därför inte få tillgodoräkna sig studiemeriter utöver de föreskrivna fyra betygen. Edenman menade att lämpligheten skulle ha en betydande vikt vid antagningen. Praktikbetyg var ett viktigt urvalsinstrument. Vid denna tid var det fler utbildningar som krävde praktik före antagningen, till exempel Socialinstituten. Tanken var att personen i fråga skulle pröva på yrket före utbildningen för att känna efter om det passade. Ett annat urvalsinstrument som Edenman själv föreslog var psykotekniska prov.⁶¹ Denna metod började lanseras som en ny vetenskap som prövade individens läggning och förutsättningar för olika yrken.⁶² Att journalistutbildningen inte integrerades med universiteten berodde till stor del på det motstånd som fanns inom pressen för en sådan lösning, något som Ragnar Edenman tog intryck av. Till exempel ansåg SJF:s ombudsman Bertil Ströhm, som själv hade erfarenhet av universitetsvärlden, att den inte var någon bra utbildningsväg för journalister. Det var universitetshierarkin som pressen reagerade mot, menar Benkt Konnander. Det fanns också en förebild, Socialinstituten, som drevs som fristående institut. Dess teoretiska linje hade fungerat som en informell utbildningsväg för många journalister.⁶³ Att det inrättades två linjer innebar olika villkor för

⁶⁰ Bertil A. Ströhm, ”Broder IB”, *Journalisten* 1962: 1

⁶¹ *Högre journalist- och reklamutbildning*, s. 64. Prop. 1962:59, s.36ff

⁶² Psykotekniska tester utfördes av Psykotekniska institut i Stockholm och Göteborg. Att pröva anlag genom psykoteknik ökade starkt på 1960-talet. De som först var aktuella för testning för att komma in på en utbildning var de som sökte till läkarutbildningen. Rickard Eriksson, *Psykoteknik. Kulturell fabricering av personlig identitet* (Stockholm 1999) s. 72f, s. 78f

⁶³ Intervju med Benkt Konnander 29/5-2008

studiestöd. De på studentlinjen fick inte likvärdigt studiestöd som de på akademikerlinjen. Den senare gruppen skulle få samma villkor till lån som vid universiteten.⁶⁴

Interimsstyrelsen för journalistinstitutet

I interimstyrelsen gick det hett till från april 1962. Dess uppgift var att sätta två statliga journalistinstitut inom loppet av ett par månader samt att planera den framtida organisationen. Det var ekonomi och rektorstillsättningar, lokaler, budget etc. Mycket av planerna byggde på de existerande utbildningarnas struktur och båda de tidigare huvudlärarna i journalistik, Erik Björnsson i Stockholm och Nils Carlshamre i Göteborg, fick fortsätta sina arbeten som förut. Rektorstillsättningarna blev dock besvärliga. Ett krav var att personen i fråga var disputerad. Statsvetaren Olof Ruin fick först jobbet som rektor i Stockholm men tackade nej då han blev erbjuden en annan tjänst. Den tidigare TT-direktören Olof Sundell fick därmed upprätthålla tjänsten provisoriskt. I Göteborg gick rektorstjänsten till Lars Alfvegren, disputerad i nordiska språk. Slutligen gick rektorstjänsten i Stockholm till statsvetaren Göran G. Lindahl, expert på Uruguay. Mitt i all planering skulle de också hantera ansökningar till utbildningen och söka extra pengar för att införa de av Edenman föreslagna psykotekniska testerna. Redan i detta skede uppmärksammade den tillfälliga styrelsen att söktrycket till den framtida akademikerlinjen var så lågt att de beslutade att ta in fler sökanden på studentlinjen för att kunna utnyttja hela utbildningskapaciteten.⁶⁵

Inom interimstyrelsen fanns motsättningar mellan statsvetaren Jörgen Westerståhl och SJF-ombudsmannen Bertil Ströhm. Jörgen Westerståhl var en förespråkare för att ämnet statskunskap skulle få en avgörande betydelse i utbildningen. Han var besviken då kraven på två obligatoriska betyg i statskunskap hade strukits ned till ett betyg. Sannolikt var han även drivande i att rektorn för institutet i Stockholm skulle vara en statsvetare. Jörgen Westerståhl som var barnbarn till Hjalmar Branting hade goda kontakter inom det socialdemokratiska partiet. Bertil Ströhm hade å sin sida pressens förtroende. Benkt Konnander beskriver i efterhand att han som sekreterare fick rollen att vara lugn och komma med lösningar.⁶⁶

Journalistinstitutet förstatligas

Institutet i Stockholm fick nya lokaler i Svenska Dagbladets höghus i Marieberg och i Göteborg inhystes institutet i tidningen Ny Tids lokaler, rapporterade *Journalisten* i ett reportage försett med

⁶⁴ Flera remissinstanser förordade att det studiesociala stödet borde vara lika oavsett linje och krav om samma förmåner för båda linjerna togs senare upp i riksdagen, Riksdagsdebatt, 11/5 1965, första kammaren anf. nr 37-38 andra kammaren, anf. nr 65

⁶⁵ Interimsstyrelsen för journalistinstitutet hade följande ledamöter: Olof Sundell, Lisa Mattson, Bertil Ströhm (samtliga från pressen) professorerna Jörgen Westerståhl och Nils Andrén samt Benkt Konnander från ecklesiastikdepartementet som var styrelsens sekreterare. Protokoll 4/4, 9/5, 5/6 1962, Interimsstyrelsen för journalistinstitutet, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6

⁶⁶ Intervju med Benkt Konnander 29/5-2008

bilder där de kvinnliga studenterna var dekorativt synliga.⁶⁷/Bra bild finnes/Kvinnor hade genom instituten fått en ökad möjlighet att ta sig in i detta mansdominerade yrke och utgjorde en majoritet av studenterna höstterminen 1962. Däremot blev ambitionen att leda över akademiker till en särskild utformad journalistutbildning ett misslyckande. Enbart fem av de antagna hade höstterminen 1962 de föreskrivna akademiska betygen, även om flera hade andra akademiska betyg.⁶⁸ Fram till 1966 antogs årligen bara en handfull studenter på akademikerlinjerna vid de två instituten jämfört med en planerad intagning av 60 akademiker per år. Dessa platser fylldes istället med sökande med studentexamen, vilket var möjligt enligt reglerna.⁶⁹ Detta ledde till att en annan utbildning, som inte krävde studentexamen, försökte få tillgång till dessa studieplatser. Hösten 1963 skrev Socialinstitutens elevkårer till ecklesiastikminister Edenman och begärde att de med socionomutbildningen skulle ha rätt att söka till akademikerlinjen. Journalistförbundet tillstyrkte och anmärkte att de stödde förslaget, det var ingen trängsel på akademikerlinjen precis och socionomutbildningen ansågs vara en utmärkt grundskola för journalister.⁷⁰

Det paradoxala var att en journalistutbildning som utretts och blivit statlig för att lösa problemen med humanistöverskottet inte alls fick den funktionen. Istället skapades i huvudsak en utbildning som enbart krävde studentexamen eller liknande bakgrund som blev mycket populär. Att akademiker inte sökte in till journalistinstitutet kan ha haft flera orsaker. Det kan ha berott på det låga löneläget inom branschen jämfört med exempelvis läraryrket. Det var ingen stor efterfrågan på akademiker inom pressen och de attraktiva platserna på storstadstidningarna var få. Det var också ett risktagande att söka dit då det betyg som gavs vid Journalistinstitutet inte kunde tillgodoräknas i en akademisk examen. Arbetsmarknaden visade sig också kunna absorbera fler akademiker än väntat. Under 1960-talet fördubblades antalet förvärvsarbetande akademiker och mest ökade tjänstesektorn. Att förutsägelserna om en överproduktion av humanister inte stämde kan till viss del bero på att systematiken i genomförda prognoser hade varit bristfällig. I mitten av 1960-talet hade diskussionen istället börjat kretsa kring att öka det totala antalet studerande vid universitet och högskolor samt att öka utbildningarnas effektivitet.⁷¹

En vidhängande diskussion är vad humanistöverskottet egentligen var för något. Existerade det överhuvudtaget eller hade det varit någon form av kollektivt hjärnspöke? Mac Murray påpekar i sin avhandling att varningar om överproduktion av akademiker finns belagt långt bak i historien. Idéhistorikern Nils Runeby har också beskrivit fenomenet och menar att överproduktionstesen

⁶⁷ ”Riktiga tidningar grannar till nya Journalistinstitutet”, *Journalisten* 1962:10

⁶⁸ ”5 sökande av 150 klarade institutets akademikerkrav” *Journalisten* 1962:10

⁶⁹ Kungl. Maj:ts proposition nr 59 år 1962, s. 36

⁷⁰ ”Släpp in socionomer på journalistinstitutets akademiska linje”, *Journalisten* 1963:1

⁷¹ Först 1960 startade ecklesiastikdepartementet en prognos- och planeringsgrupp som senare kom att visa att U 55 beräkningar gällande arbetsmarknadens behov och utbildningarnas kapacitet varit felaktiga. Bo Lindensjö, *Problem och handlingslinjer i sextiotalets universitets- och högskolepolitik. En studie i offentlig reformstrategi* (Stockholm 1977) s. 19f, s. 26ff. Offentligt anställda akademiker och kvinnliga akademiker i yrkeslivet ökade starkt på 1960-talet. Se Ekstedt (1976) s. 59ff

upprepas genom historien med en ”märkligen envishet”.⁷² Redan på 1750-talet varnades det för överproduktion vilket skulle kunna leda till att studenterna blev halvbildade och enbart hade en ytlig kunskap. Överproduktionstesen åtföljdes ofta av rädsla för halvbildning, att människor skulle få ofullständiga kunskaper, vilket ansågs värre än att vara obildad. Kunskap som inte var förenad med samhällsställning ansågs också som politiskt riskabel. Halvbildningen ansågs också hota kunskapens renhet eftersom kunskapen hade sökts för att skaffa sig en bättre framtid genom ett bra yrke, snarare än för kunskapens egen skull, vilket var ett bildningsideal. Enligt Mac Murray leder såväl överproduktionstesen som rädslan för halvbildning till diskussioner om att avlänka humanister till mer praktiska yrkesutbildningar.⁷³ Det går också att se överproduktionstesen och rädslan för halvbildning som försvar för en bildningselits revir. Om det utbildades för många kunde elitnätverket försvagas och därför måste tillströmningen strypas.

I denna avhandling är humanistöverskottet intressant eftersom dess faror, verkliga eller inbillade, ledde till att en statlig kommitté tillsattes som föreslog att en statlig journalistutbildning startades i Sverige.

Hur reklamutbildningen blev en utbildning för konsumentjournalister

Statens engagemang i journalistutbildningen fick en oväntad fortsättning. KNUFF -kommittén hade som tidigare nämnts utarbetat ett förslag om att skapa en högre statlig reklamutbildning.⁷⁴ Det innebar ett förstatligande av Institutet för högre reklamutbildning, IHR, som hade startats 1953 och som drevs i form av en stiftelse med stöd från reklambranschen. IHR var samlokaliserat med Journalistinstitutet och Grafiska institutet i Stockholm.

Reklam var på många sätt ett politiskt känsligt ämne och även om de flesta remissinstanserna var positiva till att inrätta en reklamutbildning fanns viktiga kritiker. Statens konsumentråd ansåg att det borde vara viktigare att ge konsumenterna än producenterna ”uppfostran” som ledde till resistens mot osakliga reklamargument. Ecklesiastikminister Edenman anslöt sig till denna kritik. Han ansåg att inte tillräcklig hänsyn hade tagits till konsumenternas intressen. Han var tveksam till om staten skulle stå för en utbildning som gynnade en reklamsektor som kunde vara skadlig, genom att den hade andra syften än att ge korrekt vägledning. Resultatet blev att förslaget drogs tillbaka för att ses över.⁷⁵

Därefter följde en strid mellan främst två aktörer, Statens konsumentråd och Svenska försäljnings- och reklamförbundet, om att få påverka översynen. Statens konsumentråd inrättade en arbetsgrupp för reklamutbildningen som snabbt försökte komma med förslag, så snabbt att arbetsgruppen inte hann

⁷² Nils Runeby, *Dygd och vetande. Ur de bildades historia* (Stockholm 1995) s. 82. Runeby beskriver den allmänna rädslan för halvbildade revolutionärer. Det fanns en viss skillnad mellan olika ämnen. Naturvetenskapliga och tekniska utbildningar ansågs inte lika samhällsfarliga. Se kap. ”Varken fågel eller fisk”, s. 59-89.

⁷³ Murray (1988) s. 13-21

⁷⁴ Förslaget om högre reklamutbildning ingick i samma delbetänkande som journalistutbildningen och utformades enligt samma principer med två utbildningslinjer. Akademikerna behövde två betyg i företagsekonomi för att söka in och för alla krävdes åtta månaders praktik innan antagningen. Se *Högre journalist- och reklamutbildning*, s. 39-50.

⁷⁵ Prop. 1963:1, bil. 10, s. 454f

förankra sina förslag i Statens konsumentråd innan den skickade sin skrivelse till departementet. Arbetsgruppen efterlyste en djupare analys av reklamen i samhället ur såväl samhällsekonomiska som socialpsykologiska utgångspunkter. Den menade att en statlig utbildning också borde tillgodose ett framtida arbetskraftsbehov inom områden som ägnade sig åt icke-kommersiell information, till exempel informationsverksamhet inom myndigheter och organisationer. Även denna sektor borde inrymmas i en statlig utbildning.⁷⁶

Svenska försäljnings- och reklamförbundet menade i sin skrivelse till departementet att modern marknadsföring var inriktad på konsumenternas önskemål. Reklamen var ett medel för att överföra säljargument och information till konsumenterna. Det borde därför vara möjligt att ordna en gemensam utbildning för kommersiell marknadsföring och för den icke-kommersiella informationsverksamheten, till exempel för den konsumentupplysning som bedrevs i statlig regi men också av dags- och veckopress. Förbundet föreslog också att ämnet konsumentkunskap kunde förstärkas i den framtida utbildningen.⁷⁷

Det följande händelseförloppet ger en intressant inblick i hur politik praktiskt bedrivs. Frågan var svår och känslig för regeringen. En socialdemokratisk regering hade ingen anledning att prioritera en reklamutbildning på marknadens villkor. I ett internt PM från ecklesiastikdepartementet diskuterades detta. Det var svårt för svenska staten att minska näringslivets försäljningsstimulerande åtgärder där reklamen hade en ledande plats. En sådan isolerad svensk handlingslinje var inte möjlig. Sverige hade en ”liberal handelspolitik” och för näringslivet var reklam en nödvändig metod för att slå sig in på den utländska marknaden. Reklam var därmed något som skulle komma att bestå och expandera. I detta PM vidgas reklam till att omfatta även ”propagerandet av idéer”. Folkrörelser, kommuner, statliga myndigheter och andra organisationer intresserade sig allt mer för att ”via medier av olika slag vinna förståelse för och skapa kunskap om sina strävanden”. Det staten måste tänka på när en utbildning utformades var att se till att ”reklamfolket och PR-männen” fick en god och objektiv utbildning som också tillgodosåg idé- och tjänstesidans behov:

Grundläggs i utbildningen hos de studerande en attityd av ansvar mot konsument och samhälle? Kommer folkrörelser, ideella organisationer och organ tillhörande den offentliga sektorn att kunna utbilda sitt folk i lika hög grad som enskild industri och handel vi det högre reklaminstitutet?⁷⁸

⁷⁶ ”P.M med synpunkter på högre reklamutbildning”, 13/7-1962, undertecknad av Carin Boalt, Ursula Wallberg och Brita Åkerman. Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6

⁷⁷ Interimsstyrelsen för journalistinstitutet med utlåtande över vissa skrivelser rörande högre reklamutbildning, 6/9-1962, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6

⁷⁸ ”PM ang. behovet av reklamutbildning”, signerat M.B. ”Måns Backelin” skrivet i blyerts bredvid. Måns Backelin var politisk sakkunnig på ecklesiastikdepartementet i början av 1960-talet. I detta PM görs en analys av hur regeringen bör förhålla sig till den oundvikligt växande reklamsektorn. Det görs en jämförelse med utbildningen av civilekonomer. Här har staten tagit ett ansvar. Inte heller reklamutbildning bör ”förbli ett monopol för enskilda utbildningsanstalter”. Detta PM:s ursprung är oklart, om det skrevs på departementet eller någon annanstans, men det ligger tillsammans med de handlingar som rör reklamutbildning i det arkiv Benkt Konnander har deponerat på Samtidshistoriska institutet, Se Rapport från

Benkt Konnander var central tjänsteman på ecklesiastikdepartementet och fungerade också som sekreterare i interimsstyrelsen för Journalistinstitutet. Genom olika kontakter fick han uppslag om hur frågan kunde lösas. Benkt Konnander skrev därefter ett förslag om hur en utbildning av konsumentupplysare skulle kunna startas vid Journalistinstitutet, ett arbete som han utförde med Ragnar Edenmans goda minne.⁷⁹ Interimsstyrelsen för journalistinstitutet fick därefter ta ställning till ett "av sekreteraren utarbetat remissvar" med förslag om att på försök starta en utbildning för konsumentupplysare inom journalistinstitutet, något som styrelsen godkände och ställde sig bakom.⁸⁰ Formellt sett var förslaget utformat som ett remissvar på de skrivelser Statens konsumentråd och Svenska försäljnings- och reklamförbundet tidigare hade skickat in till ecklesiastikdepartementet. Det var en helt vanlig procedur att viktiga skrivelser till departementen skickades ut på remiss till andra berörda aktörer. Men ingen annan än interimsstyrelsen för journalistinstitutet gavs möjlighet att avge sina synpunkter. Konnanders remissvar var det enda som skickades in och det innehöll dessutom ett färdigt förslag med kursplan, organisation och kostnadskalkyl till en utbildning för konsumentupplysare som på försök skulle kunna förläggas vid de två journalistinstitutet.

I den argumenterande bakgrunden i remissvaret från interimsstyrelsen beskrivs att det fanns tre inriktningar inom reklamområdet; varureklam, åsiktsreklam samt objektiv varubeskrivning. Med åsiktsreklam menades den idépropaganda som bedrevs av organisationer och folkrörelser. Objektiv varubeskrivning betecknade en saklig information om varor och tjänster som saknade försäljningsfrämjande syfte. Att inrymma dessa tre olika typer inom samma utbildningslinje ansågs vara svårt. För de första två formerna av "reklam" fanns redan någon form av utbildningar. För åsiktsreklam var det möjligen svårt att hitta en enhetlig utbildning, dit rekryterades såväl samhällsvetare som journalister. Å andra sidan var det enligt skrivelsen otänkbart att staten skulle engagera sig i en utbildning inriktad på idépropaganda. Det fanns därmed en kvarvarande form av "reklam" som saknade utbildning: "Däremot saknas i vårt land högre utbildningsvägar med inriktning på objektiv varubeskrivning".⁸¹

Efter att på detta retoriska sätt ha särskilt den objektiva varubeskrivningen från annan form av reklam, framfördes att den utbildning i objektiv varubeskrivning som föreslogs ändå skulle kunna bli användbar för personer som arbetade närmare marknaden, till exempel personal inom "public-

Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6. Vid kontakt med Måns Backelin 21/9-08 känner han igen de åsikter som uttrycks som sina och tror att han författade detta PM i sin funktion som politisk sakkunnig vid ecklesiastikdepartementet som han tillträdde 1962.

⁷⁹ Intervju med Benkt Konnander 29/5-2008.

⁸⁰ Protokoll 6/9 1962, Interimsstyrelsen för journalistinstitutet, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6

⁸¹ Interimsstyrelsens remissvar är daterat 6/9- 1962 och undertecknat (endast maskinskrift i detta utkast) av ordföranden Olof Sundell och sekreteraren Benkt Konnander. Remissvaret avslutas med att deklarerar att alla ledamöter av interimsstyrelsen hade deltagit i handläggningen av ärendet. Även Lars Alfvegren, Erik Björnsson, Carin Boalt från Statens konsumentråd samt Olof Ruin hade konsulterats. Se "Interimsstyrelsen för journalistinstitutet med utlåtande över vissa skrivelser rörande högre reklamutbildning", Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6

relation”, marknadsundersökare samt kontaktpersonal inom reklambranschen. Yrkesbenämningen ”marknadskonsulent” valdes efter viss diskussion för att markera utbildningens ”användbarhet inom angränsande marknadsinriktade sektorer”.⁸² Det huvudsakliga tänkta arbetsområdet, enligt remissvaret, var den informations- och rådgivningsverksamhet som bedrevs av myndigheter och hushållningssällskap. Denna form av konsumentupplysning förväntades öka eftersom det fanns ett behov av sakliga upplysningar som motvikt till reklamen. Viktig var också press, radio och TV som ”ägnar växande uppmärksamhet åt konsumentfrågor av skilda slag. Ett flertal konsumenttidningar konkurrerar om läsarnas intresse”.⁸³ De framtida marknadskonsulenterna skulle vara experter på kommunikation och information, på att skapa kontakter med sin publik. Dessutom skulle de vara förtrogna med olika typer av medier. Mer än hälften av undervisningen skulle ske tillsammans med journalisteleverna. I övrigt var också upplägget mycket likt journalistutbildningen men med betydligt färre elever.⁸⁴

Benkt Konnander anser själv i efterhand att det förslag han en gång utarbetade erbjöd en möjlighet för departementet att komma förbi ett problem.⁸⁵ Regeringen behövde inte inrätta den högre reklamutbildning som KNUFF-kommittén föreslagit men kunde erbjuda ett annat alternativ. Tillkomsten av en konsumentlinje vid de två journalistinstituten kan snarast ses som ett resultat av regeringens skepsis till reklam. I Konnanders förslag finns en retorik som går ut på att vidga reklambegreppet till att omfatta såväl marknadsföring och politisk påverkan som konsumentupplysning. Därefter föreslås en utbildning enbart i konsumentupplysning, ett begrepp som därefter vidgas för att visa sitt släktskap och sin nytthet för den starkt växande reklammarknaden.

Konnanders initiativ föll i god jord på departementet och blev en färdig proposition 1963. Många var positiva men kritik kom från vissa håll. Svenska försäljnings- och reklamförbundet var djupt kritiskt och menade att det mer handlade om att journalistinstituten ville bredda sin rekryteringsbas. Man påpekade behovet av en reklamutbildning. Branschen var dubbelt så stor som hela journalistkåren. Den sittande KNUFF-kommittén avstyrkte bestämt och ansåg det ”olyckligt” att koppla ihop utbildningen av konsumentrådgivare med utbildningen av journalister. Konsumentupplysning och reklam borde istället integreras i samma utbildning eftersom områdena var mer närliggande. All god reklam innebar konsumentupplysning, enligt kommittén. Den ansåg heller inte att det var ”lett i bevis” att det fanns något behov av utbildade konsumentrådgivare på arbetsmarknaden. Remissvaret från KNUFF-kommittén ägnades åt att kritisera ecklesiastikdepartementet för att kommitténs ursprungliga förslag inte hade genomförts i sin helhet. Man var missnöjd med att institutsutbildningen inte hade

⁸² ”Interimsstyrelsen för journalistinstituten med utlåtande över vissa skrivelser rörande högre reklamutbildning”, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6, s. 8.

⁸³ ”Interimsstyrelsen för journalistinstituten med utlåtande över vissa skrivelser rörande högre reklamutbildning”, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6, s. 7

⁸⁴ ”Interimsstyrelsen för journalistinstituten med utlåtande över vissa skrivelser rörande högre reklamutbildning”, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, Samtidshistoriska institutet, volym 6

⁸⁵ Intervju med Benkt Konnander 29/5-2008

integrerats med universiteten och ansåg att det var en viktig anledning till att journalistutbildningen lockade så få akademiker.⁸⁶

Ecklesiastikminister Edenman gav den nya utbildningen fullt stöd men ”marknadskonsulenter” ströks till förmån för beteckningen objektiv konsumentupplysning. Det ansågs att den ökning som skett av reklamen i samhället krävde en motsvarande ökning av sakliga upplysningar. En renodlad reklamutbildning skulle i alltför hög grad vara producenternas särintresse för att kunna bedrivas som en statlig utbildning. Edenman uteslöt dock inte att en fackutbildning för reklamverksamhet skulle kunna få statligt stöd på samma sätt som ”annan yrkesutbildning av merkantil karaktär”. Han ansåg också att universiteten borde skapa studiekurser inriktade på yrkesverksamhet i marknadsföring, konsumentupplysning och annan informationsverksamhet.⁸⁷ Institutet för högre reklamutbildning fick vänta tills 1977 innan den förvandlades till en statligt finansierad högskola.⁸⁸ Men redan hösten 1963 kunde 30 nya utbildningsplatser i objektiv konsumentupplysning inrättas vid Journalistinstitutet i Stockholm och Göteborg.

Sammanfattande analys

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att staten inte hade något direkt engagemang i att starta en journalistutbildning under perioden. Det fanns en lång väntan på 1950-talet då ingenting hände, trots löften om att staten skulle utreda frågan. I den uppbyggnad av de högre utbildningarna som skedde i Sverige var yrkeskåren journalister inte särdeles prioriterad. De förväntades liksom många andra branscher att utbilda sin egen arbetskraft. Sannolikt bromsade även partipresssystemet. Vid denna tid fanns starka relationer mellan partier och press, vilket innebar att tidningar många gånger hade direkt band (ibland genom sin chefredaktör som var riksdagsman) till politiken och vice versa. Vissa av pressens angelägenheter kunde därmed sippra in i politiken utan att vara särskilt politiska, utan snarare vara praktiska och ekonomiska. En andra motsättning handlade om att en socialdemokratisk regering innehade regeringsmakten men att endast cirka 16 procent av tidningarna var socialdemokratiska och dessa var dessutom ofta små och fattiga. De borgerliga tidningarna var oftast upplagemässigt större och ekonomiskt starkare. En statlig utbildning skulle främst gynna en borgerlig press som hade råd att betala högre löner. I vilken grad den socialdemokratiska regeringen agerade i denna fråga för att gynna A-pressens tidningar är dock svårt att avgöra. Det fanns även en motsättning mellan stad och land. Mindre landsortstidningar hade svårt att förstå nyttan av högskoleutbildade journalister medan stora inflytelserika storstadstidningar ansåg sig behöva dessa journalister. Om det på något sätt fanns en

⁸⁶ Interimsstyrelsens förslag skickades ut på en remissrunda. Att notera är brådskan. Interimsstyrelsens förslag var daterat den 6 september 1962. Redan den 14 september 1962 hade detta förslag skickats vidare ut på remiss till 15 myndigheter och organisationer. Se ”Kommittén för nya utbildningsvägar med utlåtande över interimsstyrelsen för Journalistinstitutet förslag rör. utbildning av marknadskonsulenter”, ”Yttrande över JI-förslag – andra utkastet, 15/10 1962”, Svenska försäljnings- och reklamförbundet, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna, RA, volym 4. Prop. 1963:1, bil. 10, s. 457f

⁸⁷ Prop. 1963:1, bil. 10, s. 460f

⁸⁸ Se historik, <http://www.gi-ihf.su.se/PDF/Korthistorik2008.pdf>, tillträde 1/9 - 08

kamp om att få styra den medierade synligheten uttrycktes detta mer genom passivitet som syftade till att behålla det befintliga utbildningssystemet med volontärer.

Den diskussion om en journalistutbildning som pressens organisationer hade ägnat sig åt under många år var inte primärt skälet till att ecklesiastikdepartementet utredde frågan. Det var heller ingen utgångspunkt att studenter med en humanistisk utbildning ansågs vara särskilt lämpliga att bli journalister. KNUFF-kommittén hade i uppdrag att skapa utbildningar som ökade arbetsmöjligheterna för humanister. Journalistutbildning blev en av kommitténs förslag, en lösning. På liknande sätt blev den alternativa studiekursen i objektiv konsumentupplysning förlagd till Journalistinstitutet ett sätt för den socialdemokratiska regeringen att inte inrätta den reklamutbildning man av ideologiska skäl inte ville ha, en lösning på ”problemet” reklam. Man kan konstatera att yrket journalist, i varje fall från utredningens och ecklesiastikdepartementets sida, inte var en tydlig profession utan ett flexibelt yrkesområde där både humanistöverskott och konsumentupplysning kunde klämmas in.

Den ambition som KNUFF-kommittén hade att få ut fler akademiska journalister på arbetsmarknaden kan problematiseras ytterligare – varför var detta viktigt? Precis som i tidigare diskussioner, såväl 1906 som 1944, anfördes som skäl att samhället hade blivit mer komplicerat. De självlärda journalisterna med enklare bakgrund behövde på något sätt förädlas genom akademisk utbildning så att de bättre förstod världen. Frågan är då om de befintliga journalisterna på något sätt ansågs förstå världen på ett felaktigt sätt? Här hamnar vi i bildningsbegreppets dubbla betydelser – antingen ses bildning som vägen mot individens fria utveckling och självförverkligande eller ses bildningen som repressiv, som en form, ett ideal att forma individer efter. Den akademiska utbildningen kan ses som en strävan att skapa en motpol till den fostran i ett partipolitiskt presssystem som de unga volontärerna fick genomgå.

Ytterligare en distinktion är att det inom Pressen och Akademin fanns två olika tolkningar av hur en journalist skulle lära sig att förstå världen. Inom Pressen var idealet att gå ut och möta världen i det dagliga arbetet, genom praktiskt journalistiskt arbete, självstudier och resor. Inom Akademin var idealet att skaffa sig en god bildning för att bli bättre på att kunna tolka och förstå världen. Här finns en motsättning i synen på hur kunskap ska nås mellan autodidakten och akademikern.

Sociologen Margaret Archer, som har analyserat hur nationella utbildningssystem har utformats, menar att det finns en avgörande skillnad om olika samhällsaktörer med olika särintressen väljer att bygga upp egna skolor eller om de försöker påverka staten att skapa det utbildningssystem som den speciella gruppen förespråkar.⁸⁹ Fram till 1950-talet var trenden tydlig att de olika aktörerna byggde upp egna skolor och anordnade egna kurser, men i och med den stora utbildningsexpansionen (samt att de olika aktörerna hade svårt att finansiera utbildningarna) kan man se att de olika intressenterna börjar agera genom staten. I ett svenskt korporativt politiskt system med partsammansatta utredningar som remissbehandlas blir detta tydligt eftersom det är en del av syftet att olika aktörer ska företräda

⁸⁹ Archer (1984)

sina intressesfärer. KNUFF-kommittén hade ledamöter från fackförbund, från en teknisk tidskrift, från universitetsvärlden och från arbetsgivarna. Det går att se en dragkamp mellan de ledamöter som ville anordna högre yrkesutbildning utanför universiteten och de som i kommittén främst värnade om universitetens ställning. I den arbetsgrupp som hade att specialstudera journalist- och reklamutbildning ingick de ledamöter som var mest positiva till fristående institut. I fråga om en reklamutbildning fanns två tydliga aktörer som ville påverka staten att skapa en utbildning i deras respektive riktning, Statens Konsumentråd och Svenska försäljnings- och reklamförbundet. Deras tryck mot ecklesiastikdepartementet utmynnade i en politisk lösning i linje med socialdemokratisk ideologi och som gynnade de befintliga journalistinstituten och konsumenternas organisationer.

KNUFF-kommitténs ordförande professor Torgny Segerstedt beskrev själv att utbildningssystemet måste differentieras för anpassas till det moderna samhällets behov.

Den tyske sociologen Niklas Luhmann ser det moderna samhället som funktionellt differentierat, som ett system av distinktioner, indelat efter samhällsfunktioner istället för som tidigare efter samhällsklasser. Utbildningsexpansionen i slutet av 1950-talet och början 1960-talet kan med Luhmann ses som ett led på vägen mot ett funktionellt differentierat samhälle.

Detta är dock i tiden fortfarande otydligt uttryckt.

Slutligen: Hur gick det för fälten Pressen och Akademin med respektive normsystem i detta förlopp. Vem vann? Det förefaller som att det var Pressen som i slutändan hade fått igenom flest önskemål.

Journalistinstituten blev självständiga och inordnades inte under universiteten. Pressen fick också ett avgörande inflytande över rekryteringen till utbildningen. Akademin hade ställt sina förhoppningar till att producera journalister inom det vetenskapliga normsystemet, vilket också genomfördes.

Akademikerlinjen blev dock ett misslyckande eftersom så få sökte in. I arbetet med att påverka staten att utforma en utbildning efter ett särintresses önskemål förefaller det som det var Pressen som hade ett stort men inte särskilt synligt inflytande. Den statliga journalistutbildning som startades låg mycket långt ifrån kommitténs direktiv. KNUFF hade initierats för att överlänka humanister till andra yrkesvägar men kom istället att lägga grunden för en utbildning för personer utan akademisk utbildning.

Käll- och Litteraturförteckning

Otryckt material

Riksarkivet, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna. Volym 1: Protokoll med bilagor 23/6, 14/9, 19/10, 4/11, 10/11 1960 samt 31/1, 9/3, 6/4 1961. Protokoll med bilagor 29/3 1962.

Volym 2: Brev till Veronica Döös, 16/8- 1960.

Volym 4: "Kommittén för nya utbildningsvägar med utlåtande över interimsstyrelsen för Journalistinstitutet förslag rör. utbildning av marknadskonsulenter", "Yttrande över JI-förslag – andra utkastet, 15/10 1962".

TU:s arkiv: Journalistinstitutets direktionssammanträde 10/11-1960, 14/9 1961. Sundells reflexioner 7/11 1960.

Samtidshistoriska institutet, Rapport från Edenmans departement, underliggande handlingar, volym 1: "Till 1955 års universitetsutredning", skrivelse 16/2 -1959 från Sveriges förenade studentkårer.

Volym 6: Interimsstyrelsen för journalistinstitutet, Protokoll 4/4, 9/5, 5/6 1962

"Interimsstyrelsen för journalistinstitutet med utlåtande över vissa skrivelser rörande högre reklamutbildning".

"P.M med synpunkter på högre reklamutbildning", "PM ang. behovet av reklamutbildning".

Ragnar Edenmans personarkiv, Uppsala universitetsbibliotek: Brev till Ragnar Edenman den 13/12-60.

Tryckt material

Archer, Margaret S. *Social origins of educational systems* (London 1984)

Berglund, Ingemar, "Goda journalister utan några betyg", *Journalisten* 1962:1

Blomqvist, Göran, *Elfenbenstorn eller statsskepp? Stat, universitet och akademisk frihet i vardag och vision från Agardh till Schück* (Lund 1992)

Bourdieu, Pierre, *Homo Academicus* (Stockholm/Stehag 1996)

Ekstedt, Eskil, *Utbildningsexpansion. En studie över den högre utbildningens expansion och ekonomins strukturella omvandling i Sverige under efterkrigstiden* (Uppsala 1976)

Eriksson, Rickard, *Psykoteknik. Kulturell fabricering av personlig identitet* (Stockholm 1999)

Konnander, Benkt (red.), *Rapport från Edenmans departement. Universitetspolitiken i ecklesiastikdepartementet 1957-67* (Stockholm 2002)

Lindensjö, Bo *Problem och handlingslinjer i sextiotalets universitets- och högskolepolitik. En studie i offentlig reformstrategi* (Stockholm 1977)

Löwheim, Daniel, *Att inteckna framtiden. Läroplansdebatter gällande naturvetenskap, matematik och teknik i svenska allmänna läroverk 1900-1965.*(Uppsala 2006)

Moberg, Sven, "Utbyggnad av universitet och högskolor", *Tiden* 1962:10

Murray, Mac, *Utbildningsexpansion, jämlikhet och avlänkning. Studier i utbildningspolitik och utbildningsplanering 1933-1985* (Göteborg 1988)

Nilsson, Anders, *Studiefinansiering och social rekrytering till högre utbildning 1920 - 1976* (Lund 1984)

Petersson, Birgit, *Från journalist till murvel. Journalistyrkets professionalisering från 1900 till 1960-talet* (Göteborg 2006)

Publicistklubbens årsbok 1956 (Stockholm 1956)

Richardson, Gunnar, *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu* (Lund 2004)

Sköldberg, Kaj / Salzer-Mörling, Miriam, *Över tidens gränser – Visioner och fragment i det akademiska livet* (Stockholm 2002)

Sundell, Olof "En högst önskvärd kvalitetshöjning", *Pressens tidning* 1961:17

Ströhm, Bertil A., "Broder IB", *Journalisten* 1962: 1

Offentligt tryck

SOU 1959:45, 1955 års universitetsutredning. 6, *Universitet och högskolor i 1960-talets samhälle : riktlinjer och förslag till utbyggnad.*

Proposition 1960:19

Proposition 1962:59

Prop. 1963:1, bilaga 10

Högre journalist- och reklamutbildning, delbetänkande II, Kommittén för nya utbildningsvägar vid de filosofiska fakulteterna (Stockholm 1961)

Tidningsartiklar, referat, signerat

"Humanisterna slår larm", "Professor till kungs", "Protest till statsmakterna mot humanistnedrustningen", "Humanistprofessor talar ut", "Humanistöverskottet överdrivet", *Gaudeamus* 1962:10.

"Journalistutbildning, *Upsala Nya Tidning* 21/3-62

"Framtidens journalist?", *Publicistklubbens årsbok 1962* (Stockholm 1962)

"K. G. Michaneks öppningstal vid 16:e Journalistkongressen", *Journalisten* 1962:7

"'Riktiga tidningar grannar till nya Journalistinstitutet", "5 sökande av 150 klarade institutets akademikerkrav" *Journalisten* 1962:10

"Släpp in socionomer på journalistinstitutets akademiska linje", *Journalisten* 1963:1

Internetkällor

Historik över Institutet för högre reklamutbildning, <http://www.gi-ih.se/PDF/Korthistorik2008.pdf>, tillträde 1/9 - 2008

Intervjuer

Intervju med Benkt Konnander 29/5 2008
